

NECMETTİN SADIK SADAK'TAN TÜRKLEŞMEK, İSLAMLAŞMAK, MUASIRLAŞMAK ve TÜRKÇÜLÜĞÜN ESASLARI HAKKINDA

Dr. Hafize ŞAHİN*

ÖZ: Cumhuriyet döneminin ilk kuşağında yer alan Necmettin Sadık Sadak (1890-1953) gazeteci, sosyolog ve siyasetçi kimlikleriyle karşımıza çıkar. Necmettin Sadık Sadak, İstanbul Üniversitesinde Ziya Gökalp'ın müderris muavinliği görevini sürdürür. Ziya Gökalp'ın Malta'da sürgün olduğu dönemde de halefi olarak aynı kürsünün başına geçer. Necmettin Sadık Sadak, Ziya Gökalp'ın iki önemli eserini *Yeni Mecmua*'da tanıtır. Tanıttığı eserlerin ilki 1918'de yayımlanan *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*; ikincisi ise 1923'te yayımlanan *Türkçülüğün Esasları*'dır. Atatürkçü ideolojinin teorisyeni Ziya Gökalp'ı takip eden Necmettin Sadık Sadak'ın bu tanıtımları daha önce hiçbir yerde günümüz alfabesiyle yayımlanmamıştır. Bu tanıtma yazıları Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahip iki eserin kendi döneminde nasıl karşılandığını göstermesi bakımından önemlidir. Akademik araştırmalarda faydalanılabilmesi için bu tanıtma yazıları eski harfli Türkçeden günümüz alfabesine çevrilmiştir. Necmettin Sadık Sadak, Ziya Gökalp'ın kitaplarını ayrıntılı olarak tetkik etmemiştir; ancak bu kitap tanıtımları Necmettin Sadık Sadak'ın Ziya Gökalp'la ortak bakış açısını ve Türkçülüğü desteklediğini yansıtmaları bakımından önemlidir. 1910'lardan 2017'ye değin *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak ve Türkçülüğün Esasları* kitapları farklı yayınevleri tarafından yayımlanmış ve her dönemde okurla buluşmuştur. Bu çalışmada Necmettin Sadık Sadak'ın kitap tanıtımları eklerde verilerek Ziya Gökalp'ın bu iki eseri üzerinde durulacak ve kitap tanıtımları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Necmettin Sadık Sadak, Kitap tanıtımları.

* Hacettepe Üni. TÖMER, hafize@hacettepe.edu.tr
Gönderim Tarihi: 19.02.2017 Kabul Tarihi: 26.04.2017

About Turkicization, Islamization, Modernization and The Principles of Turkism from Necmettin Sadık Sadak

ABSTRACT: Necmettin Sadık Sadak (1890-1953), who is in the first generation of the Republican Period, is confronted by his identity as a journalist, sociologist and politician. Necmettin Sadık Sadak, continues to serve as an assistant to Ziya Gökalp at Istanbul University. In the period when Gökalp was exiled in Malta, he became the successor to the same chair. Necmettin Sadık Sadak introduces two important works of Ziya Gökalp in *Yeni Mecmua*. The first of these works is *The Turkization, Islamization, Modernization* published in 1918; and the second one is *The Principles of Turkism* published in 1923. These book introductions of Necmettin Sadık Sadak, who followed the theoretician Ziya Gökalp of Atatürkist ideology, have never been published anywhere in the present day alphabet. These book introductions is important in that they show how the two works, which have an important place in Turkish cultural history, are met during their period. In order to be used in academic research, these introduction texts have been translated from the old Turkish alphabet to the present day alphabet. Necmettin Sadık Sadak did not examine Ziya Gökalp's books in detail; however the introductions of these books' are important as they reflect the view that Necmettin Sadık Sadak shared with Ziya Gökalp and supported Turkism. From 1910 to 2017, the books of *The Turkization, Islamization, Modernization* and *The Principles of Turkism* were published in different publishing houses and met with readers at every period. In this study, while the book introductions' of Necmettin Sadık Sadak are given in the appendices, these two works of Ziya Gökalp will be focused and the book introductions will be evaluated.

Keywords: Ziya Gökalp, Necmettin Sadık Sadak, Book introductions.

Giriş

Kitap tanıtımları hem sıradan hem de meraklı okura hitap eden gazete ya da dergilerin vazgeçilmez yazılarından. Günümüzde olduğu gibi 1910'larda ve 1920'lerde de yeni çıkan kitaplar hakkında tanıtımlar yayımlanmıştır. Ziya Gökalp 1918 yılında *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* ve 1923 yılında da *Türkçülüğün Esasları* kitaplarını yayımlar. Necmettin Sadık Sadak (1890- 1953) bu dönemde Ziya Gökalp'ın bu iki kitabını *Yeni Mecmua*'da tanıtır. O dönemde İstanbul Üniversitesinde aynı bölümde Müderris Yardımcısı olan Necmettin Sadık Sadak, meslektaşının yayımlanan kitapları için tanıtma yazıları kaleme alır. Birinci yazı 1918 yılında "Yeni Kitaplar: Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" başlığıyla *Yeni Mecmua*'nın III. cildinin 57. sayısının 95-96.

sayfalarında 15 Ağustos'ta yayımlanır. İkinci yazı 1923 yılında “On Beş Günlük İstanbul Kitaplar: Türkçülüğün Esasları” başlığıyla *Yeni Mecmua*'nın IV. cildinin 83. sayısının 357-358. sayfalarında 30 Ağustos'ta yayımlanır. Necmettin Sadık Sadak'ın bu tanıtma yazıları daha önce hiçbir yerde yeni harflerle yayımlanmamıştır.¹ Bu çalışmada Necmettin Sadık Sadak'ın *Yeni Mecmua*'daki kitap tanımlarının transkripsiyonu yapılacaktır. Transkripsiyonda Türk Dil Kurumunun imlasına sadık kalınmıştır.

Necmettin Sadık Sadak (1890-1953)

Necmettin Sadık Sadak gazeteci, siyasetçi ve öğretim üyesidir. Necmettin Sadık Sadak üzerine hazırlanmış iki doktora tezi bulunmaktadır.² Mustafa Özyürek, Necmettin Sadık Sadak hakkındaki bu doktora tezinden mülhem makalesinde onu şöyle tanıtır:

Necmettin Sadık Bey, Türkiye'nin ilk sosyologlarından olup, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin son yılları ile Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde gazetecilik yapmış, ardından siyasete atılmıştır.

Ancak o, bu çok yönlü hayatında kendisini daha çok gazeteci olarak saymıştır. Fransa'da Sosyoloji öğrenimi gördükten sonra Türkiye'ye dönerek Ziya Gökalp'in yardımcılığını yapmış, daha sonra İstanbul Üniversitesi'nde Sosyoloji kürsüsünün başına geçmiştir. Durkheim Sosyolojisinin en önde gelen savunucularından biri olmuş ve 'İçtimaiyât' mecmuasını çıkarmıştır. Fakat, özgün bir sosyolog olmaktan ziyade, gazetecilik kimliğiyle tanınmıştır. (2015a: 82)

Ziya Gökalp'in yardımcısı olan Necmettin Sadık Sadak (Özyürek, 2015: 82), Ziya Gökalp'in Malta sürgünü olduğu dönemde Darülfünun'da, “İçtimaiyat ve İçtimai Doktrinler Tarihi” dersini

¹ Sebahattin Küçük'ün “*Yeni Mecmua* (46-90. Sayılar Üzerinde Bir Araştırma) İnceleme ve Seçilmiş Metinler” adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinde (1992, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE), Necmettin Sadık Sadak'a ait yazıların listesinin dökümü yapılır (100-102). Necmettin Sadak'ın yalnızca *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1917) hakkındaki kitap tanıtımının transkripsiyonuna tezin ikinci bölümü olan “Metinler” başlığında yer verilir (474-476). Ali Birinci de *Yeni Mecmua*'daki yazılarını listelerken Necmettin Sadık Sadak'ın bu tanıtma yazılarının künyesini verir (2008: 497).

² Mustafa ÖZYÜREK (2015) “Milli Mücadele Dönemi'nde Gazetecilik Yönüyle Necmettin Sadık (Sadak) (1918-1923)”, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ayşegül ŞENTÜRK (2011) “Necmettin Sadık Sadak Gazeteci ve Siyasi Kimliği (1890-1953)”, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

okutur (Güneş, 2015: 140). Ziya Gökalp'ın 1924'te vefatından sonra da aynı kürsüde profesör olarak görev yapmıştır (Şentürk, 2011: 6, Güneş, 2015: 140). Millî Mücadele döneminde, Türk milletinin bağımsızlığını vurgulayan yazılarıyla topluma rehberlik eden Sadak, Anadolu hareketini gazeteci kimliğiyle desteklemiştir. Mudanya Mütarekesi ve Lozan Konferansı'nda gazeteci vasfıyla olayları gözlemlemiş, 1927'den sonra siyasete atılmıştır. 1950'ye değin ise gazetecilik hayatını devam ettirmiştir (Özyürek, 2015a: 82). Ali Birinci, Necmettin Sadık Sadak'ın verimli bir yazı hayatı olduğunu; *Yeni Mecmua*, *Dariülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Hayat Mecmuası* ve *İçtimaiyat Mecmuası*'nda yazdığını belirterek (2008: 495) özellikle sosyoloji alanında hazırladığı ders kitaplarından bahseder (2008: 497). Necmettin Sadık Sadak'ın Gökalp mektebine mensup oluşunu Hilmi Ziya Ülken'e atıfla vurgular (2008: 503). Necmettin Sadık Sadak'ın yazılarını tam künyeleriyle listeler (2008: 495-497).

Necmettin Sadık Sadak, Atatürkçü ideolojiyi takip eden Ziya Gökalp çizgisinde bir sosyolog ve gazeteci olarak asrı yakalamaya çalışır. Ziya Gökalp'ın kitaplarını tanıttığı bu tanıtma yazılarında da Gökalp'la ortak bakış açısını yansıtır. Ziya Gökalp, 1910'larda gündemde olan bir yazar, şair ve sosyologdur. Necmettin Sadık Sadak'ın kitap tanıtma yazıları, Ziya Gökalp'ın kitaplarının kendi döneminde nasıl ele alındığını gösterir. Entelektüel kimliğiyle çevresinde etkili bir isim olan Ziya Gökalp, kendi döneminde de kalemiyle yazın hayatına yön vermiştir. Hem meslektaşı hem çalışma arkadaşı olan Ziya Gökalp'ın kitaplarına kayıtsız kalmayan Necmettin Sadık Sadak da iki kitap tanıtımı yazar. Bu kitap tanıtımlarında derinlemesine tahlilden bahsedilemez, ancak akademik araştırmalarda yararlanılabilmesi için bu yazıların gün ışığına çıkarılması gereklidir. Bu çalışmada Ziya Gökalp'ın *Türkleşmek*, *İslamlaşmak*, *Muasırlaşmak* (1918) ve *Türkçülüğün Esasları* (1923) kitapları üzerinde durularak Necmettin Sadık Sadak'ın kitap tanıtımları eklerde verilecek ve Sadak'ın kitap tanıtımları değerlendirilecektir.

Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak

Necmettin Sadık Sadak'ın ilk tanıtma yazısı Ziya Gökalp'ın 1918'de yayımlanan *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*³ kitabı hakkındadır. Ziya Gökalp'ın *Türk Yurdu*'ndaki yazılarından

³ *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* kitabının metinde *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak* ya da *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* şeklinde farklı yazılmasının sebebi eserin baskılarında farklı yazılmasından

oluşan (Binark-Sefercioğlu 1971: 3) bu kitap “1912-1913 yılları arasında yazılmış olan bir dizi makaleyi içerir” (Ziya Gökalp 2007: 43). İsa Kocakaplan, Gökalp’ın bu eserini şu sözlerle değerlendirir:

Bu yazılarda Türklük, Müslümanlık ve Çağdaşlık kavramlarının birlikte ele alınması hâlinde, Türk milletinin yüceleceği savunulmaktadır. Gökalp’ın bu kitaptaki görüşleri şu sözde özlü olarak ifade edilmektedir: “Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, garp (Avrupa) medeniyetindenim. (Kocakaplan, 2009: 52)

Türkleşmek, İslamlaşmak, Muâsırlaşmak kitabı ilk kez yayımlandığı 1918 yılından günümüze değin farklı baskılarla okuyucuya sunulmuştur. En son baskı ise 2014’te Ötüken Neşriyat tarafından yapılmıştır. Bu baskıda Ali Duymaz’ın “Sunuş” yazısı ve Mustafa Özsarı’nın “Önsöz”ü yer alır. Ali Duymaz, 2014 yılının Ziya Gökalp’ın vefatının 90.yılı olduğuna dikkat çektiği “Sunuş” yazısında, ilk olarak Ziya Gökalp’ın dört temel eseri diye kabul edilen *Türkçülüğün Esasları, Türk Medeniyeti Tarihi, Türk Töresi* ve *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak* kitaplarının yayımlanacağını belirtir. Ali Duymaz, Mustafa Özsarı, Salim Çonoğlu ve Halil İbrahim Şahin’in; Ziya Gökalp’ın eserlerini bir bütün hâlinde yayımlama tasarısı Ötüken Neşriyat tarafından kabul edilince, eserleri hazırlamaya başlarlar. Ziya Gökalp’ın kitaplarının diğer yayınevlerince sadeleştirilmiş metinler şeklinde yayımlanmasına dikkat çekilerek günümüz iletişim olanaklarının artmasına ve Ziya Gökalp’ın metinlerinin ilk baskılarının ulaşılabilir oluşuna değinilir. Ali Duymaz, eseri yayına hazırlanırken izledikleri tutumu ise şöyle açıklar:

(...) metinlerin bütünlüğünü bozmadan parantez içi açıklamalarla Gökalp’ı hem aslından okuma hem de küçük desteklerle anlama esaslı bir yöntem uygulamaya çalıştık. Daha geniş açıklama ve ayrıntı gerektiren durumlarda kullanılmak üzere her eserin sonuna birer “Kavramlar ve İsimler Sözlüğü” eklemeyi de amaca uygun gördük. (Ziya Gökalp, 2015: 9)

Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak kitabı 2010 yılında Akçağ Yayınlarından da Osman Karatay’ın “Sunuş” yazısıyla yayımlanır. 2007’de Yapı Kredi Yayınları ise Ziya Gökalp’ın eserlerini iki kitap hâlinde yayımlamayı tasarlamıştır. Yapı Kredi

kaynaklanmaktadır. Metin içinde eserin yazımı *TDK İmla Kılavuzu* 2005 baskısı esas alınarak *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* olarak yazılmıştır. Transkripsiyonda da aynı tutum benimsenmiştir.

Yayınlari serinin ilk kitabını yayımlamış, ancak ikinci kitabını henüz yayımlanmamıştır.

Yapı Kredi Yayınlarından çıkan *Ziya Gökalp Kitaplar 1*'de *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak* (1918) kitabı da yer alır. *Ziya Gökalp Kitaplar 1* için *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak* (1918) kitabını Mustafa Koç hazırlamıştır. Mustafa Koç kitabın daha önceki baskılarından "Sunuş" yazısında bahseder ve Ziya Gökalp'in eserindeki görüşlerin kaynağına dikkat çeker:

1950'den günümüze on kadar baskısı yapılan Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak, Ziya Gökalp'in II. Meşrûtiyet yıllarındaki görüşlerinin izlerini taşır. Bu sadeleştirilmiş ya da olduğu gibi aktarılmış baskıları hazırlayanlar arasında Ali Nüzhet Göksel (1950?), Osman Yüksel Serdengeçti (1960), Ferhan Tamir (1974), Yusuf Çotuksöken (1976), T. Fikret Gürcüler (1977), Yalçın Tokar (1988), Kemal Bek (2005) ve Leyla Karagil (2005) anılabilir. (Ziya Gökalp, 2007: 43)

Mustafa Koç, eserdeki makaleleri listeler ve makalelerle ilgili bir ayrıntıya değinir:

Bu dizinin altıncı makalesi "Cemaat Medeniyeti, Cemiyet Medeniyeti" başlığını taşır. Gökalp, Türk Yurdu'nda H. Ş. imzasıyla gönderilen bir mektuba verdiği cevapları içeren söz konusu yazısını kitabına almamış, bunun yerine dizide tefrika edilmeyen "Terbiye" yazısını koymuştur (Ziya Gökalp, 2007: 43).

Ziya Gökalp'in eserleri farklı zamanlarda bir araya getirilmeye çalışılmıştır, ancak düzyazılarını içine alan bütünlüklü bir külliyat henüz yayımlanmış değildir. Ötügen Neşriyat 2014 yılında Ziya Gökalp'in eserlerini yeniden gözden geçirerek yayımlamaya başlamıştır. Öncelikle Ziya Gökalp'in *Türkçülüğün Esasları, Türk Medeniyeti Tarihi, Türk Töresi* ve *Türkleşmek İslâmlaşmak Muasırlaşmak* kitapları yayımlanmıştır. Daha sonra ise *Milli Tettebular, Çınaraltı Yazıları, Yeni Hayat, Kızilelma, Altın Işık* kitapları da müstakil olarak yayımlanmıştır.

Ziya Gökalp'in düzyazılarını/makalelerini bir araya getirme girişimlerinden en derli toplu olanı Kültür Bakanlığınca basılan Ziya Gökalp dizisidir. Bu dizide Ziya Gökalp'in gazete ya da dergilerde kalan yazıları *Makaleler* başlığıyla yayımlanmıştır. *Makaleler* serisinin "I, II, III, IV, V, VII, VIII, IX" numaralı kitapları yayımlanmıştır. VI.'sı ise yayımlanmamıştır. Bu seride yer alan *Makaleler II*

kitabında makaleler için kitabın sonunda “bazı notlar” başlığında 13. not şöyledir:

Türk Yurdu’nda çıkan “Cemaat medeniyeti, cemiyet medeniyeti” başlıklı yazı Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak, kitabında “Hars Zümresi Medeniyet Zümresi” başlığıyla neşredildiği için buraya almayı uygun görmedik (Ziya Gökalp, 1982: 99).

Kısacası Mustafa Koç’un belirttiği gibi yazı kitaba alınmamıştır. *Türk Yurdu’nda çıkan “Cemaat medeniyeti, cemiyet medeniyeti”* adlı yazı Süleyman Hayri Bolay’ın *Makaleler II* kitabındaki dipnotta belirttiği gibi başlığı değiştirilerek kitaba alınmamıştır. Kitaptaki makale başlığı “4. Hars Zümresi, Medeniyet Zümresi” ile *Türk Yurdu’nda*⁴ “Cemaat ve cemiyet” adlı yazılar karşılaştırıldığında noktalama ve paragraf düzeninde ufak tefek farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacıların kafasını karıştıran nokta benzer başlıkta yazılar olmasıdır. Ziya Gökalp’ın “İçtimaiyat” köşesinde yayımlanmış iki yazı başlığı ile karışıklık söz konusudur. “Cemaat ve Cemiyet” yazısı ile “Cemaat Medeniyeti, Cemiyet Medeniyeti”dir. Kitaba alınmayan yazı ikincisidir. Birinci yazı yani “Cemaat ve Cemiyet” yazısı ise “Hars Zümresi, Medeniyet Zümresi” şeklinde adı değiştirilerek kitaba alınmıştır.

Türk Yurdu’nun günümüz Türkçesine çevrilen ciltleri taranmış ve Ziya Gökalp’ın *Türk Yurdu’nda* “Cemaat ve Cemiyet” yazısı ile “Cemaat Medeniyeti, Cemiyet Medeniyeti” adlı bu iki yazının mevcut olduğu tespit edilmiştir. *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak* (1918) kitabının YKY’den çıkan baskısındaki “Hars Zümresi ve Medeniyet Zümresi” (Ziya Gökalp, 2007: 57-60) başlığı ile Tutibay’dan çıkan *Türk Yurdu’nun* “Cemaat ve Cemiyet” (Ziya Gökalp, 1999a: 309-311) başlıkları karşılaştırılmıştır. Genel olarak yazılar birbiriyle tutarlıdır, ancak kelime ve cümle bazında düzenlemeler söz konusudur.

“Cemaat Medeniyeti, Cemiyet Medeniyeti” adlı yazı ise Ziya Gökalp’ın “Cemaat ve Cemiyet” adlı yazısı hakkında eleştiri yapan birine karşı verdiği cevap niteliğinde bir makaledir. Ziya Gökalp, makalede “H.Ş.” diye adını kısaltmayla belirterek cevap verdiği kişiye seslenir, hangi konularda aynı fikirde oldukları hangi konularda fikirlerinin örtüşmediği gibi noktaları ele alır. Kısacası *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak* (1918) kitabındaki yazı *Türk*

⁴ *Türk Yurdu* bütünüyle Eski Harfli Türkçeden günümüz Türkçesine Tutibay Yayınevi tarafından aktarılmıştır. Ankara, 1999, *Türk Yurdu*, İkinci Cilt (3-4. cilt), 309-311.

Yurdu'ndaki "Cemaat ve Cemiyet" adlı yazıdır. Diğer yazı "Cemaat Medeniyeti, Cemiyet Medeniyeti" sadece *Türk Yurdu*'nun günümüz Türkçesine çevrildiği çalışmada yer alır: *Türk Yurdu*, Ankara: Tutubay Yayınları, 1999b, II. cilt (3-4. cilt), 423-426.

Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak (1918) kitabındaki makaleler ise şunlardır: "1. Üç Cereyân, 2. Lisan, 3. An'ane ve Kaideler, 4. Hars Zümresi, Medeniyet Zümresi, 5. Türklüğün Başına Gelenler, 6. Terbiye, 7. Mefkûre, 8. Türk Milleti ve Turan, 9. Millet ve Vatan, 10. Milliyet Mefkûresi, 11. Milliyet ve İslâmiyet." Makalelerdeki bazı isim ya da kavramlar için kitabın sonunda bir de "notlar" bulunmaktadır.

Necmettin Sadık Sadak, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak* (1918) kitabını tanıttığı ilk yazıda eser hakkında genel bir fikir vermek istediğini söyler. Kitabın makalelerden ibaret 60 sayfadan bir risale oluşuna değinir; kitapta özellikle "milliyet, din ve medeniyet" akımları üzerinde durulduğuna dikkat çeker. Lisan, mefkûre ve terbiye konularını Ziya Gökalp'in kitabından alıntılarla aktarır. Makalelerin silsile niteliği taşımadığını ancak makalelerde işlenen konuların birbiriyle bağlantılı olduğunu vurgular. Türkçülük akımı hakkında dönemin yanlış anlamalarını aydınlatacak güçte bir eser oluşunu belirtir ve eserin bilimsel bir yönü olduğunu öne çıkarır.

Türkçülüğün Esasları

Necmettin Sadık Sadak'ın ikinci kitap tanıtımı 1923 yılında yayımlanan *Türkçülüğün Esasları* hakkındadır. *Türkçülüğün Esasları* 1923'ten günümüze farklı yayınevleri tarafından yayımlanmıştır. En son baskı ise 2014'te Ötüken Neşriyat tarafından yayımlanmıştır. Eser kısa sürede beş baskı yapmıştır. Bu baskıda Ali Duymaz'ın "Sunuş" yazısı ve Salim Çonoğlu'nun "Önsöz"ü yer alır. Salim Çonoğlu, Ziya Gökalp'in *Türkçülüğün Esasları* kitabını önsözde şöyle değerlendirir:

1923 yılında yayımlanan ve Ziya Gökalp'in Küçük Mecmua'yı çıkardığı üçüncü devrenin başlangıcı olarak kabul edilen Türkçülüğün Esasları, Ziya Gökalp'in uzun yıllardır savunduğu düşüncelerinin derli toplu bir şekilde bir araya getirildiği ana metin özelliği gösterir. Ziya Gökalp düşüncesinde, Türkçülük ayrı bir yere sahiptir. Kaldı ki, Türkçülüğün Esasları'nda Türkçülük Nedir? Sorusuna verdiği cevap da bu durumun açık bir sağlamasıdır: "Türkçülük, Türk milletini yükseltmek demektir. (Ziya Gökalp, 2016: 12)

Türkçülüğün Esasları kitabı Ziya Gökalp *Kitaplar 1*'de (2007, YKY) Mustafa Koç tarafından hazırlanmıştır. Gökalp'in Türkçülüğün mahiyetini ve programını yazdığı bu kitabı yayına hazırlayan Koç'un tespitleri şöyledir: Ziya Gökalp'in daha önce yayımlanmamış yazılarından oluşan bu kitap, Tanzimat'la başlayan yenileşme hareketlerinin hangi temeller üzerine inşa edileceği tartışmalarında öne çıkan üç ana düşünceden biri olan Türkçülük, Ziya Gökalp'in bu eseri ile doktrin niteliği kazanmış ve Cumhuriyet'in dayandığı ilkelerin ana yapısını, izlenecek programı ayrıntılarıyla ortaya koymuştur (Ziya Gökalp, 2007: 169).

Gökalp, özü itibariyle modern bir siyâsetnâme niteliği taşıyan Türkçülüğün Esasları'nın çıktığı yıl, Halk Fırkası'nın programı olan ve "Dokuz Umde" diye bilinen "Halk Fırkasına İntikal Edecek Olan Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Umdeleleri" başlıklı bildirme üzerine Doğru Yol adlı broşür ile "tasnîf, tahlîl ve tefsîr" çalışması yaptı. Her iki çalışma, onun Telif ve Tercüme Heyeti Reisi olduğu 1923 yılına rastlar (Ziya Gökalp, 2007: 169).

Türkçülüğün Esasları (1923) kitabı günümüze değin farklı kişilerce yayına hazırlanmış ve yayınevleri tarafından okura sunulmuştur:

Türk Ocaklılara armağan olarak kaleme alınan Türkçülüğün Esasları, ilk defa Arap harfleriyle 1339/1923 yılında Ankara Matbûât ve İstihbârât Matbaası'nda basıldı. 1940'tan itibaren birçok kez yeni harflerle basılan Türkçülüğün Esasları, 1968'de İngilizceye de çevrilerek yayımlanmıştır: The principles of Turkism, Çeviren ve notlayan: Robert Devereux, Leiden, 1968. Yeni harfli baskılar arasında Kitap Sevenler Kurumu (1940), Varlık Yayınları (1952), O. Yüksel Serdengeçti (3.bsk, 1950), Milli Hareket Yayınları (1969), Mehmet Kaplan (1970), Yusuf Çotuksöken - Mahir Ünlü (1975) ve Kemal Bek (2004) tarafından hazırlananlar özellikle dikkate değer (Ziya Gökalp, 2007: 169).

Türkçülüğün Esasları kitabı iki ana bölümden oluşmaktadır. "Birinci Kısım - Türkçülüğün Mahiyeti: 1. Türkçülüğün Tarihi, 2. Türkçülük Nedir?, 3. Türkçülük ve Turancılık, 4. Hars ve Medeniyet, 5. Halka Doğru, 6. Garba Doğru, 7. Tarihî Maddecilik ve İçtimâî Mefkûrecilik, 8. Millî Vicdanı Kuvvetlendirmek, 9. Millî Tesânüdü Kuvvetlendirmek, 10. Hars ve Tehzîb."

“İkinci Kısım - Türkçülüğün Programı” başlığını taşır. Türkçülüğün programı sekiz ana başlıkta işlenmiştir: “Birinci Mebhas: Lisanî Türkçülük” adını taşır. Birinci mebhasın alt başlıkları şöyledir: “1. Yazı Dili ve Konuşma Dili, 2. Halk Lisanına Girmiş Arapça ve Acemce Kelimeler, 3. Türkçüler ve Fesahatçılar, 4. Sigalar, Edatlar, Terkîbler, 5. Yeni Türkçenin Harslaştırılması ve Tehzîbi, 6. Lisanî Türkçülüğün Umdeleri.”

“İkinci Mebhas: Bedîî Türkçülük”tür. İkinci mebhasın alt başlıkları ise “1. Türklerde Bedîî Zevk, 2. Millî Vezin, 3. Edebiyatımızın Tahrîs ve Tehzîbi, 4. Millî Musiki, 5. Sâir Sanatlarımız, 6. Millî Zevk ve Tehzîb Olunmuş Zevk.”

“Üçüncü Mebhas: Ahlâkî Türkçülük”tür. Üçüncü mebhasın alt başlıkları “1. Türklerde Ahlâk, 2. Vatanî Ahlâk, 3. Meslekî Ahlâk, 4. Aile Ahlâkı, 5. Rehtî Ahlâk, 6. İstikbalde Aile Ahlâkı Nasıl Olmalı?, 7. Medenî Ahlâk ve Şahsî Ahlâk, 8. Beynelmile Ahlâk”tır.

“Dördüncü Mebhas: Hukukî Türkçülük”e, “Beşinci Mebhas: Dinî Türkçülük”e, “Altıncı Mebhas: İktisadî Türkçülük”e, “Yedinci Mebhas: Siyâsî Türkçülük”e, “Sekizinci Mebhas: Felsefî Türkçülük”e ayrılmıştır. Eserin sonunda “notlar” yer almaktadır.

Necmettin Sadık Sadak, ikinci kitap tanıtımında 1923 yılında yayımlanan *Türkçülüğün Esasları* kitabının makalelerden mürekkep oluşuna dikkat çekerek kitaptaki konu başlıklarına değinir. Gökalp’in ırkçılığı rafa kaldıran kendini Türk olarak kabul edenleri Türk milletinin parçası olarak görme çizgisindeki Türkçülük anlayışını vurgulayan Necmettin Sadık Sadak, kitaptaki konu başlıklarına da yer verir. Dinî Türkçülük, hukuki Türkçülük, hars, medeniyet, lisan, halk mefhumu vs. Ziya Gökalp’in Türkçülük ile Turancılığı ayırdığını ve Kızılelma’yı hayal olarak gördüğünü belirtir. Artık bir Türk milletinden bahsedilebileceği için Türkçülük tabirine ihtiyaç kalmadığına inanır.

Sonuç

Necmettin Sadık Sadak, kendi döneminde kalemiyle Atatürkçü düşüncüyü desteklemiş ve Millî Mücadele döneminde gazeteci, aydın ve entelektüel sıfatlarıyla Türk milletinin yeniden doğduğu bir dönemde yazılar yayımlamıştır. Sosyolog kimliğinden ziyade gazeteci ve siyasetçi yönleriyle Türk kültür tarihinde anılan bir isimdir. Ziya Gökalp’in *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1918) ve *Türkçülüğün Esasları* (1923) kitaplarını tanıttığı bu tanıtımlarda çağdaşı Ziya Gökalp’la paylaştığı ortak bakış açısından izler vardır. Necmettin Sadık Sadak, dönemi belirleyen Türkçülük

akımının ele alındığı bu iki küçük kitaba kayıtsız kalmayarak Atatürkçü ideolojiyi desteklemiştir. Kitaplar derinlemesine tetkik edilme de 1910 ve 1920'lerde yayımlanan bu kitapların tanıtılması Türkçülüğün bekâsı açısından önemlidir.

EK 1: SADAK Necmettin (1918) “Yeni Kitaplar: Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak”, *Yeni Mecmua*, III. cilt, 57. sayı, 15 Ağustos, 95-96.

Ziya Bey, üç dört seneden beri muhtelif yerlere yazdığı makaleleri bu isim altında toplamış; *Yeni Mecmua* külliyyatı meyanında zarif bir kisve altında neşrettirmiştir. Altmış sahifelik bu risale, ta isminden başlayarak, içtimaiyat müderrisinin bütün fikir mücadelelerini, mesaisine hedef teşkil eden gayeyi, aynı zamanda memleketimizdeki üç mühim cereyanı hülasa ediyor: Milliyet, din, medeniyet.

Esasen ilk makalenin mevzuu da bu “üç cereyan”dır. Ziya Bey bunda, bu üç cereyanın hakiki ihtiyaçlardan doğduğunu, Tanzimat'tan sonraki Osmanlılık cereyanını izah ettikten sonra Türklük duygusuna istinat etmeyen Osmanlılık sevdasının mazarratlarını sayıyor. Sonra milliyet, din, medeniyet hislerinin birbirine te'aruz etmediğini, bilakis birbirinden kuvvet aldığını izah ediyor.

“Lisan” makalesinde Türkçenin sadeleştirilmesi lüzumunu, “Anane ve Kaide” bahsinde hem muhafazakârların hem de radikalilerin sırf kaideye tabi kaldıklarını ve bunu da yanlış telakki ettiklerini söylüyor. “Tekâmülden doğma müesseselerimizi tarihî ittisallerini temin ederek canlı ananeler hâline sokacağımıza bunları bir tarafa atarak her ülkeden ‘tarihsiz, ananesiz kaideler’ suretinde müesseseler almışız.”⁵ Kaideci, fakat ananesiz bir milletiz. Ne millî ne dinî müesseselerimizin esasını, mebdeini aramadığımız gibi, medeniyetin memba-ı tekâmülünü de tetkik etmiyoruz. Hâlbuki evvelâ millî ve dinî ananelerimizin tekâmülünü aramalıyız. Millî, dinî tarihimizin, fıkın, kelâmın ilh. tarihlerini bilmeliyiz. “Anane bir müessesenin muhtelif zamanlardaki teşekkülleri arasında ittisal ve ahenk tesis etmekle kalmaz, bütün müesseselerin aynı asıldan⁶ ne suretle iştikak ettiğini de göstererek hepsini birbirine rapteder.”⁷

“Hars Zümresi, Medeniyet Zümresi” bahsinde muhtelif içtimaiyat âlimlerinin içtimai hadiseleri tarif hususundaki tehalüflerini

⁵ (Ziya Gökalp 1976a: 22-23; Ziya Gökalp 2007: 54; Ziya Gökalp 2015: 27).

⁶ Ötügen Neşriyat'tan çıkan baskıda bu kelime “usul” olarak okunmuştur (Ziya Gökalp 2015: 29).

⁷ (Ziya Gökalp 1976a: 26; Ziya Gökalp 2007: 55; Ziya Gökalp 2015: 29).

mevzu-ı bahis ederek “Hars içinde fert, içtimai bir vicdanın idarelerini kendine kıymetli mefkûreler addedip onları düsturu’l-amel ittihaz etmeye, medeniyet içinde fert, içtimai bir aklın mantiki çerçeveleri dairesinde düşünmeye mecburdur.”⁸ diyor ve “Biz Türkler, asri medeniyetin akıl ve ilmiyle mücehhez olduğumuz⁹ hâlde bir “Türk-İslam” harsı ibda etmeye çalışmalıyız” neticesine varıyor.¹⁰

“Terbiye” makalesinde Ziya Bey, bizde tam bir terbiyenin üç kısımdan mürekkep olmasını lüzumlu görüyor; bunlar da: Türk terbiyesi, İslam terbiyesi, Asır terbiyesidir. Bu terbiyelerden her birisine esasen tesadüf ediyoruz; her mektepte çocuklarımız Türk lisanıyla tarihini, Kur’ân-ı Kerîm’le ilmihali, sonra fenleri öğreniyor. Tanzimat’tan evvel yalnız İslam terbiyesi vardı. Tanzimatçıların Avrupa’yı taklide başlamalarıyla memleketimizde asri bir terbiye girdi; bu iki terbiye arasında mücadeleler oldu. İlimlerin hücumu altında İslam terbiyesi yavaş yavaş geri çekildi. Din dersleri canlı bir surette okutulmamaya başladı. Ziya Bey, dinî terbiyeye şimdikinden fazla itina edilmesini ileri sürüyor.

Ziya Bey, burada fikrimizce terbiye mefhumunu yanlış anlamış ve bunu tedrisle karıştırmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’le ilmihalin tedrisi hiçbir zaman dinî terbiye vermek demek olmayacağı gibi, riyaziyat tedrisi de çocuklara asri terbiye vermeye kifayet edemez. Milletın terbiyesini yapan dersler değildir, millettir. Onun için “Tanzimat’tan evvel yalnız İslâm terbiyesi vardı”¹¹ demek pek doğru olmaz. Herhâlde ondan evvel o devirdeki millî, dinî bütün hislerin çocuklar üzerinde bir tesiri vardı.

Ziya Bey “Mefkûre” bahsinde, millî galeyan, millî tehlike anlarında mefkûrenin nasıl doğduğunu ve icaz, teyit kuvvetleriyle ruhlarda nasıl bir vecd uyandırdığını tasvir ediyor. Bilhassa şu satırlar zikre değer: “Bir millet yaratıcı mefkûresine malik olduktan sonra artık muzlim bir istikbale doğru gitmez; mevut, mübeşşir bir İrem her gün daha vazıh, daha canlı bir surette tecelli ederek onu kendisine çağırır. Mefkûresiz devletler her an kopacak bir kıyameti beklerler; mefkûreli milletler ise siyaseten ahrete intikal etmiş olsalar

⁸ (Ziya Gökalp 1976a: 33; Ziya Gökalp 2007: 58; Ziya Gökalp 2015: 33).

⁹ Ötügen Neşriyat’tan çıkan baskıda bu kelime “olacağımız” olarak okunmuştur (Ziya Gökalp 2015: 38).

¹⁰ (Ziya Gökalp 1976a: 42; Ziya Gökalp 2007: 60; Ziya Gökalp 2015: 38).

¹¹ Yukarıdaki cümle tırnak içine alınmış ancak, Necmettin Sadak; “Tanzimat’tan evvel çocuklarımıza yalnız İslâm terbiyesi veriliyordu” (Ziya Gökalp 1976a: 58; Ziya Gökalp 2007: 67) cümlesini hatırladığı gibi yazmıştır ya da metni Ziya Gökalp daha sonra düzelterek yeniden yayımlamıştır.

bile muhakkak ‘basübadelmevt’ ile mübeşşirdirler.”¹² Umumî Harp’te yeniden dirilen birçok milliyetlerin (canlanma) hadisesi Ziya Bey’in yazmış olduğu bu satırlara hak verirdi.

Bunlardan maada, “Türk Milleti ve Turan”, “Millet ve Vatan”, “Milliyet Mefkûresi”, “Milliyet ve İslamiyet” bahisleri, şu zamanda herkesin her zaman fikrine gelen suallere, canlı hadiselere temas ediyor.

Kitaptaki bahislerden her biri ayrı ayrı tetkike muhtaç olduğu gibi, bazıları uzun münakaşalara müsaittir. Biz burada kitabın yalnız heyet-i umumiyesi, istikameti hakkında bir fikir vermek istedik.

Makaleler arasında bir silsile, bir rabıta mevcut değildir. Bunlar küll teşkil eden bir eserin muhtelif ve yekdiğerine merbut mebasları olmakla beraber aynı esas fikrin, aynı meslek düşüncesinin etrafında yazılmış, ruhen birbirinden ayrılmayan makalelerdir. İlmî düşünceleri ifade eden lisan biraz sıkışık olmakla beraber, eser, ihtiva ettiği fikirlerin kesafetine, dolgunluğuna nispetle sarih ve sadedir. Risale, bugünkü Türkçülük cereyanının hakiki istikametini, diğer cereyanlar karşısında su-i tefehümlere meydan veren mevkiini pek güzel tenvir ediyor.

EK 2: SADAK Necmettin (1923) “On Beş Günlük İstanbul Kitaplar: Türkçülüğün Esasları”, *Yeni Mecmua*, IV. cilt, 83. sayı, 30 Ağustos, 357-358.

Ziya Gökalp Bey’e son aylarda büyük bir yazı veludiyeti geldi. Malta’dan avdet ettikten sonra Diyarbakir’de “Küçük Mecmua”yı neşretti. Bin türlü muhit, vasıta ve mesafe müşkülâtına rağmen kendini aratan, mecmua çıkarmaya muvaffak olan muhterem üstat Ankara’da müsait bir zemin bulunca daha çok yazmaya başladı. Yevmi gazetelerde sütun sütun makaleler neşretti ve intihabat zamanında âdeta ilmî bir siyaset mücadelesine girişti. Ziya Bey’in henüz “kitap” denilecek bir eseri yoktur. Makale usulünü tercih eden İctimaiyat Müderrisi anlaşılıyor ki fikirlerini henüz toplayamamış, birçok mevzulara tatbik ettiği nazariyelerine bir “küll” şekli verememiştir.

Ziya Bey’in son neşrettiği eser, “Türkçülüğün Esasları”dır. Millî içtimaiyat kütüphanesinin birinci sayısını teşkil eden bu kitap 174 sahife olmakla beraber, bir eser şeklini hâiz değildir, Ziya Bey bu kitapta içtimaiyatın bütün meselelerine temas etmiştir. İçinde Türkçülüğün tarihinden başlayarak, hars ve medeniyet, halk mefhumu, Türkçe lisanı, Türk bediiyatı, Türk ahlakı, hukuki, siyasi,

¹² (Ziya Gökalp 1976a: 65-66; Ziya Gökalp 2007: 71; Ziya Gökalp 2015: 54-55).

dinî, iktisadi Türkçülük... gibi her biri bir kitabe mevzuu teşkil edebilecek bahisler vardır. Ziya Bey, birkaç sahife içinde bu bahisleri işaret etmekle iktifa etmiştir. Esasen “Türkçülüğün Esasları” Ziya Bey’in son zamanlarda yazdığı makalelerin mecmuası gibidir. Heyet-i umumiyesinde muayyen ve yeni bir maksat ve netice, fikirlerin ve bahislerin teselsülünde mantıklı bir sıra yoktur. Kitabı okuduktan sonra insan vaktiyle okumuş olduğu bazı yazıları bir arada tekrar okumuş olmaktan başka bir tesir altında kalmıyor.

Ziya Bey, Avrupa’da sanatına, mevzuatına duyulan zevk ile bazı Avrupalı âlimlerin Türk ırkı hakkındaki tetkikatı Türkçülüğün tarihinin menşei addettikten sonra memleketimizde Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa ile başlayan Türkçülüğün cereyanını bugüne kadar kısaca anlatıldıktan sonra Türkçülüğü tarif ediyor ve Türk milletinin, malum olan içtimai nazariyelere göre bir ırk, bir kavim coğrafi bir mevcut, Osmanlılıkta olmadığı izah ederek lisanca, dince, ahlakça, bediiyatça hülâsa hars ve mefkûre itibariyle müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış olan fertlerden mürekkep olduğunu söylüyor ve diyor ki: “Atlarda şecere aramak lazımdır, çünkü bütün meziyetleri sevkitabiye müstenittir. Ve irsî olan hayvanlarda ırkın büyük bir ehemmiyeti vardır. İnsanlarda ise hasletlere hiçbir tesir olmadığı için şecere aramak doğru değildir. Bunun aksini meslek itihaz edersek memleketimizdeki münevverlerin ve mücahitlerin birçoğunu feda etmek iktiza edecektir. ‘Türkümler’ diyen her ferdi Türk tanımaktan başka çare yoktur.”¹³ Ziya Bey’in bu geniş milliyet tarifini milliyet gayretkeşleri dikkatle okumalıdır.

Ziya Bey, Türkçülük ile Turancılığı ayırarak Kızılelma’yı hayal sahasında gördükten sonra hars ve medeniyet bahsine geçiyor ve Osmanlı medeniyetinin yıkılmasını iki sebebe atfediyor: Birincisi bütün imparatorluklar gibi Osmanlı İmparatorluğunun muvakkat bir câmiadan ibaret olması, ikincisi Garp medeniyeti yükselince Şark medeniyetinin büsbütün ortadan kalkması. Binaenaleyh zaruri olarak Türkiye’de Şark medeniyeti yerine Garp medeniyeti kâim olacaktır. Şark medeniyeti dairesinde bulunan Osmanlı medeniyeti behemehâl ortadan kalkacak, onun yerine bir taraftan İslâm dini ve Türk harsı, diğer taraftan Garp medeniyeti kâim olacaktır.¹⁴ “Türkçülüğün vazifesi bir taraftan yalnız halk arasında kalmış olan Türk harsını arayıp bulmak, diğer cihetten Garp medeniyetini tam ve canlı

¹³ Yukarıdaki alıntıda günümüz baskılarında ufak tefek değişiklikler mevcuttur (Ziya Gökalp 1976b: 19; Ziya Gökalp 1986: 19; Ziya Gökalp 2007: 185; Ziya Gökalp 2016: 39).

¹⁴ Bu cümle tırnak içinde belirtilmemiş ancak bu cümle de Ziya Gökalp’ın kitabından alınmıştır. Sonraki alıntı aslında bu cümleyle başlatılmaktadır.

bir surette alarak millî harsa aşlamaktır.”¹⁵ Tanzimatçılar, Osmanlı medeniyetini Garp medeniyetiyle telife çalışmışlardı. Hâlbuki bu iki zıt medeniyet yan yana yaşayamazdı. Bir millet ya Şarklı olur, ya Garplı. Türkler Garplı olacaklardır.

Ziya Bey, Millî Lisan bahsinde Türkiye'nin millî lisanı İstanbul Türkçesi, yani İstanbul'da yazılan değil, konuşulan lisan olduğunu söylüyor. Arapça ve Fârisiden lisanımıza giren kelimeler Türkçeleşmiş, halk tarafından temsil edilmiş ve ekseriya Arabî ve Fârisîdeki hakiki manalarını kaybetmişlerdir. Bunların Türkçede imlası bile değişmiştir.

Ziya Bey'in temas ettiği diğer bahisler zaten birer hülâsa olduğu için burada en kısa tarzda izahıyla kitabın aynen nakli demektir. Binaenaleyh karilerimize doğrudan doğruya bu küçük kitabı okumalarını tavsiye ederiz.

Yalnız “Türkçülük” tabiri hakkında bir iki şey söylemek istiyoruz. Türkler, vâsi birçok milletlerden müteşekkil Osmanlı İmparatorluğu içinde kendi varlıklarını aramakla meşgul iken bir cereyana “Türkçülük” namı verildi. Çünkü imparatorluğun hayatı için başka cereyanları takip edenler vardı; “Türklük” bu memlekette mümeyyiz hiçbir sıfatı teşkil etmiyordu. Fakat bugün artık yalnız bir Türk milleti ve bir Türkiye var. İstiklal mücadelesinden sonra millet kendi varlığını tamamıyla hissetmiştir. Yani Türkçülük cereyanı neticeye vasil olmuştur. Artık “Türkçülük” tabirine ihtiyaç kaldı mı?

KAYNAKÇA

- BİRİNCİ, Ali. (2008), “Necmettin Sadık Sadak (1890-1953)”, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler I)* (Derleyen: Çağatay ÖZDEMİR), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- GÜNEŞ Melek Yıldız (2015), “Darülfünun’da Ahlâk Dersleri Programları-Ders Notları-Hocalar”, Marmara Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KOCAKAPLAN, İsa. (2009), *Ziya Gökalp*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜK, Sebahattin. (1992), “Yeni Mecmua (46-90. Sayılar Üzerinde Bir Araştırma) İnceleme ve Seçilmiş Metinler”, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

¹⁵ (Ziya Gökalp 1976b: 40; Ziya Gökalp 1986: 40; Ziya Gökalp 2007: 198; Ziya Gökalp 2016: 60).

- SADAK, Necmettin Sadık (1918), “Yeni Kitaplar: *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*”, *Yeni Mecmua*’da, 15 Ağustos, III. cilt, sayı 57, 95-96.
- _____ (1923), “On Beş Günlük İstanbul Kitaplar: *Türkçülüğün Esasları*”, *Yeni Mecmua*, 30 Ağustos, IV. cilt, sayı 83, 357-358.
- ÖZYÜREK, Mustafa (2015a), “Sosyolog ve Gazeteci Yönüyle Necmettin Sadık Sadak”, *Atatürk Dergisi / Journal of Atatürk*, 2015, cilt 4, sayı 2, s.82-97. (<http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniad/article/view/5000163433>, Erişim tarihi: 15 Ekim 2016).
- _____ (2015b), “Milli Mücadele Dönemi’nde Gazetecilik Yönüyle Necmettin Sadık (Sadak) (1918-1923)”, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ŞENTÜRK, Ayşegül. (2011), “Necmettin Sadık Sadak Gazeteci ve Siyasi Kimliği (1890-1953)”, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ziya Gökalp (1976a), (Hazırlayan: İbrahim Kutluk) *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- _____ (1976b), (Hazırlayan: Mehmet Kaplan) *Türkçülüğün Esasları*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1. baskı.
- _____ (1982), (Hazırlayan: Süleyman Hayri Bolay), *Makaleler II, (Genç Kalemler, Türk Yurdu, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*’ndaki yazıları), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- _____ (1986), (Hazırlayan: Mehmet Kaplan) *Türkçülüğün Esasları*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 2. baskı.
- _____ (1999a), “İçtimaiyât: Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak: Cemaat ve Cemiyet”, Tutibay Yay., II. cilt, Ankara, s.309-311. (1913, *Türk Yurdu*, 41. sayı, 30 Mayıs 1329-12 Haziran 1913).
- _____ (1999b), “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak: Cemaat Medeniyeti, Cemiyet Medeniyeti”, Tutibay Yay., II. cilt, Ankara, s.423-426. (*Türk Yurdu*, 47. sayı, 22 Ağustos 1329 - 4 Eylül 1913).
- _____ (2007), (Yayına Hazırlayan: M. Sabri Koz) *Ziya Gökalp Kitapları 1*, YKY, İstanbul.
- _____ (2015), (Hazırlayan: Mustafa Özsarı) *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2. baskı.
- _____ (2016), (Hazırlayan: Salim Çonoğlu) *Türkçülüğün Esasları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 4. baskı.